

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 JUNI
1943

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

18^e JAARGANG
N° 6

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Het Bestuur noodigt de Leden en hun Dames opnieuw uit tot een bezoek aan den Dom en ziet hen daartoe gaarne **Zaterdag 5 Juni 1943** om half drie precies in den Kloosterhof bijeenkomen.

Namens het Bestuur: A. N. L. OTTEN, *Voorzitter.*

J. W. C. VAN CAMPEN, *Secretaris.*

„TWINTIG EEUWEN UTRECHT”

Onder „Twintig eeuwen Utrecht” wordt de tentoonstelling verstaan, die tijdens de komende zomermaanden in het Centraal museum zal worden gehouden en zeer waarschijnlijk den 9den Juni a.s. toegankelijk kan worden gesteld. Over tien zalen der bovenverdieping van het museum verdeeld, bedoelt ze een indruk te geven van de vorming en de bewoning der stad en van de gebeurtenissen, die haar burgers hebben gevierd of doorstaan, — van den groei harer gemeenschap sedert den aanleg der Romeinsche nederzettingen in de eerste eeuwen onzer jaartelling tot aan de wording der stad in de twintigste eeuw toe.

Het ligt echter niet in den opzet der tentoonstelling om een aanéngesloten en volledig overzicht der stadsontwikkeling te bieden, een afgerond geheel van het worden en wezen der stad te geven, gesteld al dat de daartoe noodige gegevens voorhanden waren, en de beschikbare ruimte voldoende was om dat alles overzichtelijk uit te stallen. Het oogmerk is alleen het merkwaardigste op den voorgrond te brengen, zoodat de aandacht niet over te veel onderwerpen wordt verdeeld en de lijn van den ontwikkelingsgang niet in een overvloed van bijzonderheden verloopt. De bedoeling is slechts datgene te laten zien, waardoor de verschillende tijdvakken in hoofdzaak onderscheiden, als het ware gekenmerkt zijn.

Om die uitkomst te verkrijgen is elke zaal voor een bepaald tijdvak ingericht. Zoodoende zijn de herinneringen aan de Romeinsche bezetting in de eerste zaal ondergebracht, en geven de drie volgende zalen een overzicht van de vroege, middelste en late

middeleeuwen. In de dan aansluitende vertrekken hebben achtereenvolgens het tijdperk der Spaansche heerschappij, van den tachtigjarigen oorlog, van de 18de eeuw (deftig Utrecht) en van den patriotten- en Franschen tijd plaatsing gevonden. De zalen 9 en 10 zijn voor de 19de en de 20ste eeuw, het herlevende en het werkende Utrecht, ingeruimd.

Opschriften geven de vereischte aanduidingen bij het tentoongestelde, en een gedrukte gids, die geen catalogus wil zijn, wordt als wegwijzer voor de bezoekers verkrijgbaar gesteld.

Ongetwijfeld zal dit beeld van Utrechts historie, dat nimmer zoo algemeen en overzichtelijk werd getoond, velen naar deze tentoonstelling trekken en beschouwing van het gebodene er wellicht toe leiden, om de kennis van het verleden der stad van geboorte of inwoning te verruimen. E.

„PLICHTEN TEGENOVER HET VERLEDEN”.

Op een bescheiden plaats, in het centrum van de stad, staat buiten het gewoel van het verkeer een huis.

Wij kennen het allemaal wel, we zijn het telkens voorbijgegaan als we een straatje wilden afsnijden en dan trof het ons door zijn stille ingetogenheid en... neerslachtigheid.

Maar het leven is druk en we gingen weer door en... vergaten den indruk dien het op ons maakte.

Ik herinner het mij uit mijn schooltijd, toen het door zijn verlatenheid en verval een beroep op den voorbijganger scheen te doen en ik ben het weer eens gaan opzoeken toen ik weer in Utrecht kwam wonen. Het stond er nog.

Nog juist zoo... Neen, niet juist zoo: het beroep op den voorbijganger is klemmender geworden door het stille lijden, dat uit zijn uiterlijk spreekt.

Hier en daar is een ruit gebroken en door een plank vervangen, eenige bogen boven de ramen toonen neiging tot scheuren, een der voetstukken van de stijlen naast de voordeur heeft den strijd opgegeven en hangt schuin voorover en het heele gebouw geeft den indruk van iemand, die door ziekte en tegenslag achterop is gekomen, die zelf het vertrouwen heeft verloren, er ooit weer bovenop te komen en aan de betere tijden van het verleden niet meer durft te denken.

Want „betere tijden” moet het gekend hebben.

Hiervan getuigt de bouwtrant van het huis.

Gebouwd op den hoek van de Hoogt en de Slachtsteeg, heeft het twee trapgevels, welke in stompen hoek op elkaar staan, terwijl de voordeur juist in de snijlijn dier gevels is aangebracht; de vensters zijn versierd met bogen met zandsteen sluitstukken en

de gevelmuren van baksteen zijn boven afgesloten door een lijst van geprofileerde baksteen¹⁾.

Van deze betere tijden getuigen ook de belendende perceelen in de Hoogt, de nummers 6, en vooral 8 en 10, welke doen vermoeden, dat de Hoogt vroeger als straat een voornamere rol gespeeld moet hebben dan tegenwoordig, hetgeen wel in verband gebracht moet worden met de nabijheid der zoogenaamde Statenkamer, waartoe nog een gedeelte van het Oude Minder-Broederklooster behoort²⁾. Ook heeft er lange tijden een doorgang bestaan van het Janskerkhof langs de Statenkamer naar de Hoogt³⁾. Men kan zich dus indenken, dat de bouwers van de huizen op de Hoogt zich aangetrokken voelden door de rust van dit stadsgedeelte en door de sfeer, daaraan gegeven door de nabijheid van voornoemd gebouw.

Elke leek, die iets voor architectuur voelt en piëteit heeft voor het verleden, heeft bij het voorbijgaan van het huis Hoogt 2 het gevoel, dat hier langzaam maar zeker iets bezig is verloren te gaan, dat behouden moet blijven. Al kan hij niet, als de deskundige, tot op het jaar nauwkeurig bepalen van welk tijdstip dit mooie voorbeeld van kleinere bouw is, hij weet dat het allicht een drie honderd jaar oud moet zijn en hij weet ook dat hij dit huis niet graag op dat punt zou missen.

Is dit huis in het vergeetboek geraakt?

Het tegendeel blijkt uit de vele afbeeldingen, welke men er van aantreft. Ik denk hierbij aan een aardige teekening (potlood) door A. van de Poll van 1925 in het Gemeente Archief en een reproductie van een foto, aanwezig in het werk „De Hedendaagsche Stedenbouw” van Mr. J. P. Fockema Andreae (zie plaat 28), die de plaatsing van het huis ten aanzien van de as van de Tee-lingstraat tevens noemt als een voorbeeld van welslagen van een rooilijnverspringing. Maar vóór alles, de belangrijkheid van het huis is officieel vastgelegd doordat het is geplaatst op de „Monumentenlijst voor de Gemeente Utrecht” (onder No. 66).

De vraag is nu wat kan er in deze gedaan worden? De eigenaar zelf, die zoo vriendelijk was mij het huis van binnen te laten zien, verklaarde niet in staat te zijn het perceel te doen restaureeren en deze kosten zullen m. i. zeer hoog zijn.

Een fonds, hetzij particulier, hetzij vanwege de Gemeente, bestemd voor dergelijke werken bestaat jammer genoeg te Utrecht niet, voor zoover mij bekend, en toch is het hoog noodig, dat hier iets gedaan wordt, wil dit huis niet verloren gaan zooals reeds zoo-veel van kunst- of historische waarde in onze stad is verloren gegaan. Deskundigen kunnen te voren natuurlijk precies uitmaken of het huis afdoende gerestaureerd kan worden, welke kosten daaraan

verbonden zijn en welke bestemming na de restauratie aan het huis gegeven kan worden.

Op het oogenblik is een behanger en stoffeerder eigenaar van het huis en gebruikt de benedenverdieping voor werkplaats, terwijl zijn zoon op de eerste verdieping zijn werkplaats heeft. Bovendien is een kelderverdieping aan een derde verhuurd als werkplaats. In het huis is een zoogenaamde spiltrap aanwezig. Met den eigenaar kan worden overlegd of hij het perceel wil verkoopen of onder bepaalde voorwaarden toestemming wil geven tot restauratie. Het komt mij voor, dat na restauratie (zoo mogelijk tot woonhuis) het perceel zelf niet alleen meer huur kan opbrengen, maar dat het aanzien van de straat er door zou stijgen.

Hoe dit ook zij dit perceel mag niet verloren gaan, het betreft hier een plicht tegenover het verleden, welke vervuld dient te worden en vervuld kan worden naar het mij voorkomt. Maar dan ook spoedig, vóórdat „de tand des tijds” het gebouw verder sloopt en voordat we vergeten zijn, dat het huis staat te wachten op helpende handen.

Het feit, dat de Gemeente Utrecht in den loop der jaren getoond heeft, in tegenstelling met oude tijden, weer oog en piëteit te hebben voor wat er aan schoons en merkwaardigs binnen hare grenzen aanwezig is en het feit dat de Monumentencommissie voortdurend door contrôle en voorlichting werkzaam is, om te behouden wat nog gespaard is gebleven, moet ons hoopvol stemmen.

A. N. L. O.

1) Een dergelijke geprofileerde lijst in baksteen komt ook voor in het geheel gerestaureerde perceel Zuilenstraat No. 23.

2) Het perceel Hoogt 4 is een eenvoudig huis in baksteen, met kroonlijst; bij dit perceel behoort een steenen (gepleisterd) poortje, zonder eenig ornament; als men dit poortje doorgaat, eenige meters doorloopt en eens omkijkt ontdekt men een in hout gebeeldhouwde voorstelling (naar mij voorkomt in Lod. XVIe) van de beeltenis van een vorst in een medaillon (het hoofd met een kroon) met aan weerszijden eene versiering van ranken.

Hoogt No. 8 is een gevel in baksteen met een gesneden bovenlicht boven de deur. Hoogt No. 10 is een huis met halsgevel, waaronder, aan beide zijden van het rechte gedeelte van den gevel, blijkbaar in natuursteen, gebeeldhouwde consoles of voluten zijn aangebracht. De gevel is met klimop begroeid en is daardoor niet geheel te onderscheiden. Het daarop volgende perceel is in gebruik bij de Universiteit, meen ik, als laboratorium. Het heeft een merkwaardig gesmeed ijzeren hek en mooie voordeur maar ziet er, jammer genoeg, verwaarloosd uit. He verdient beter.

3) In: „De Utrechtsche Statenkamer” van Dr. S. Muller komt eene afbeelding voor van de overblijfselen van den Kloostergang van het Minderbroederklooster.

Waraan de straat „Hoogt” haar naam te danken heeft heb ik niet met zekerheid kunnen vinden. De straat is hooger gelegen dan de omgeving, tenminste dien indruk krijgt men, in zoover zou het als tegenstelling bedoeld kunnen zijn tegenover „Neude” dat „laag land” beteekent (zie W. Graadt van Roggen in diens met zooveel liefde en kennis van zaken geschreven „Gids voor Utrecht en Omstreken” bladz. 99).

Ook hoorde ik deze lezing, dat de Hoogt vroeger eene ophooging of dijk kan zijn geweest als beveiliging tegen het water van den Rijn, die vanaf de Ganzenmarkt in de richting van de Neude stroomde.

OORLOGSREPORTAGE IN DEN NAPOLEONTISCHEN TIJD.

Maandag 2 December 1805, op den dag af één jaar nadat hij zich tot keizr had laten kronen, leverde Napoleon een zijner meest beroemde slagen, den slag bij Austerlitz, waar twee keizerlijke legers — een Russisch en een Oostenrijksch — in vier uren tijds werden vernietigd. Precies veertien dagen later, in het nummer van Maandag 16 December 1805, — daags te voren was de courant reeds verkrijgbaar — verscheen het eerste bericht van Napoleon's overwinning in de Utrechtsche Courant¹⁾, die toentertijd slechts driemaal per week, op Maandag, Woensdag en Vrijdag, uitkwam. De Utrechtsche Courant was toen een blaadje, dat met een zet-spiegel van circa 37 bij 20 cm op één velletje papier aan vóór en achterzijde gedrukt, voor bijna de helft uit advertenties bestond en het, voor moderne oogen, ongewone verschijnsel vertoonde, dat, verticaal, ook de breede marge, in twee kolommetjes bedrukt was. De beschikbare plaatsruimte werd dus wel uitgebuit. Een enkele maal verscheen de Utrechtsche Courant met vier bladzijden; bij bijzondere gebeurtenissen kwam tusschentijds een „Extra-Ordinair” nummer uit. Ook aan den onmiddellijk op den „gedugten” slag van Austerlitz²⁾ gevolgden wapenstilstand werd — met dateering Sondag den 22 December 1805 — een extra-nummer gewijd.

Van twee zijden was de eerste melding van de Napoleontische overwinning bij de Utrechtsche Courant binnengekomen: één bericht via Stuttgart, afkomstig van een koerier, die den dag na den slag uit Weenen vertrokken was met depeches voor den Keurvorst van Wurtemberg. Het andere bericht kwam uit Parijs, waar men „met de telegraaf van Straatsburg” de tijding der complete overwinning over de gecombineerde armeeën had ontvangen. De eerste berichten waren kort en zakelijk: de helft der vijandelijke legers was vernield, „het overige van dezelve is in volkomene deroute”. Twee dagen later, in het nummer van 18 December, publiceerde de Utrechtsche Courant reeds den tekst van Napoleon's beroemde proclamatie: „Soldaaten! ik ben over U te vreden...” eindigend met de fanfare: „Myn Volk zal U met vervoering van vreugde wederzien; het zal U genoeg zyn te zeggen: *ik was in den Slag van Austerlitz, om ten antwoord te krygen: dan zyt ge een Held!*”

Vrij spoedig bracht de Utrechtsche Courant de oorlogs-reportage. Eerst de, aan Napoleon's bulletins ontleende mededeelingen omtrent de opstelling der legers, het verloop van den slag, de verliezen door den vijand geleden en de vermelding van het aantal gevangenen: „40 Russische Vaandels, de Standaarts der Lyfgaarde

van Keizer Alexander meede gerekend, 120 Kanonnen; 12 à 14 Russische Generaals, meer dan 30000 gevangenen. Bovendien hebben de Russen 15.000 dooden, die het Slagveld bedekten." „Het getal der Russen, door de Franschen gevangen gemaakt, is zoo groot, dat het meer moeite kost, dezelve te bewaren, dan men moeite gehad heeft om zich meester van hun te maaken”.

Temidden van de zegevierende berichten, die weken achtereen de kolommen der Utrechtsche Courant vulden, doet in al zijn bescheidenheid het volgende simpele berichtje uit Weenen weldadig aan: „De Armée rust uit. Men hersteld de Capotten³) en de Schoenen. De Detachementen vereenigen zich by geheele Corpussen. Men heeft zeer weinig Zieken. De Armée wordt zeer wel van Levensmiddelen voorzien en bevind zich in allen opzichten in eenen beteren staat dan ooit”.

Maar bijna gelijktijdig met de officieele berichten verscheen de anecdotische berichtgeving of wat men toen noemde: „de trekken van dapperheid, die de groote Armée roemrijk gemaakt hebben”.

Ziehier enkele staaltjes der destijdsche oorlogsreportage, zooals de Utrechtsche lezers die in de Utrechtsche Courant voorgezet kregen:

„De jonge (Russische) Graaf von *Schmeretoff*, die zich onder het getal der gevangenen bevind, verhaald, dat Keizer *Alexander* 4), in weerwil van het gevoelen van alle zyne Generaals, den Slag gewild heeft; dan, toen hy zyne Armee in deroute zag, nam hy de hand van den Keizer van Oostenrijk, en zeide: *Broer: God is niet met ons, laten wy maar henen gaan*”.

Een Carabinier van het 10de Regiment ligte Infanterie (van Napoleon's armee) verloor zynen linker Arm door eene Kanonskogel: „*Help my*”, zeide hy aan zynen Cameraat, „*om myn Zak op te neemen, en haast U dan om my te wreken; andere hulp heb ik niet noodig*”. Hy nam zyn Zak op zyn regter Arm, en begaf zich naar het Veld-Hospitaal.

Den Generaal *Thibaut* gevaarlijk gekwetst zynde, wierd door vier Russische Krygsgevangenen gedraagen; doch zes Fransche gekwetsten hem verneemende, verdreeven de Russen en maakten zich van de Draagbaar meester, zeggend: „*ons alleen komt de eere toe eenen gekwetsten Franschen Generaal te draagen*”.

De Generaal *Valhubert*, door een Kanonskogel zyne Dye verloorren hebbende, boden zich vier Soldaten aan, om hem op te neemen: „*Gedenk aan de order van den dag*”, zeide hy, met eene donderende stem, en begeef U in uwe gelederen. Indien gy als overwinnaars terug keert, zal men my na den Slag wel op neemen; indien gy overwonnen wordt, is het Leeven my niets waardig”. Deeze Generaal is de eenige wiens verlies men te betreuren heeft; alle de overige gekwetste Generaals geneezen volkomen.

Verkort volgt hier nog het verhaal van een revue door Napoleon kort na den slag bij Austerlitz over een Fransche divisie gehouden. Een bataljon had in den slag zijn vaandel verloren; de Keizer sprak dit bataljon aldus toe: „Soldaaten, wat hebt gy met den Adelaar gedaan, dien ik U gegeven had? Gy hadt gezworen, dat hy U tot een punt van vereeniging zoude dienen en dat gy hem met gevaar van uw leeven zoudt verdeedigen; hoe hebt gy uwe belofte gehouden?” De Major gaf hier op ten antwoord, „dat de Vaandeldraager by eenen aanval, in het heetste van het gevegt, gedood zynde, niemand zulks te midden van den rook ontdekt had; dat men eerst eenen geruimen tyd daar na het verlies van den Adelaar ontdekte; dat het bewys, dat het Bataillon vereenigd gebleeven en niet overhoop geworpen was, is, dat het een oogenblik daar na, twee Russische Bataillons overhoop geworpen en twee Vaandels overmeesterd had, welke het den Keizer aanbod, hoopende daar door verdiend te hebben, dat hy hun eenen anderen Adelaar zoude geeven”. De Keizer stond een oogenblik in twijfel; doch zeide vervolgens: „Officiers en Soldaaten, zweert gy, dat niemand uwer het verlies van zynen Adelaar gewaar geworden is, en dat, indien gy het gewaar geworden waart, gy U zoudt gehaast hebben om hem te herneemen, of anders liever op het Slagveld omgekomen zoudt zyn? Want een Soldaat, die zyn Vaandel verlooren heeft, heeft alles verlooren”. Op het zelfde oogenblik verhieven zich duizend Armen: „Wy zweeren het, en wy zweeren ook den Adelaar, dien gy ons zult geeven, met dezelve onverschrokkenheid te verdeedigen, welke wy aan den dag gelegd hebben om de beide Vaandels te veroveren, die wy U aanbieden”. — „In dat geval, zeide de Keizer met een lachend wezen, zal ik U uwen Adelaar weder geeven”.

Natuurlijk bleven de onderscheidingen niet uit noch onvermeld. „De Keizer — aldus de *Utrechtsche Courant* — heeft eene groote meenigte Promotien by de Armée en by het Legioen van Eer gedaan; doch de Graden, die hy ter zynen beschikking heeft, kunnen bezwaarlyk zoo veele Braaven beloonen”. Vier divisiegeneraals ontvingen het groot Ordeslint, 6 andere divisiegeneraals werden tot Groot-officier. 3 brigadegeneraals, 69 Colonels tot Commandeur en 42 majoors, capiteins tot officier in het Legioen van Eer benoemd.

Tendentieuze oorlogsberichtgeving kwam ook destijds voor. Zoo bevatte de *Utrechtsche Courant* uit het begin van 1806 een bericht uit Hamburg, dat „de samenflansers van nieuwstjdingen” aldaar, die vermeld hadden, dat de slag bij Austerlitz vier dagen geduurd had en dat de *Russen de overwinning behaald hadden*, ongemeen van hun stuk waren. „Zij zeggen — aldus de Hamburgsche „corres-

ponent" — om zich te verontschuldigen, dat zij nimmer geloof aan deze berichten hebben gegeven, maar dat de Hamburgsche bladen in Rusland, zeer veel gelezen wordende, men vermeend had de gemoederen der Russen voor te bereiden in een oogenblik, in het welke Keizer Alexander zich gereed maakte om naar zijn hoofdstad terug te keeren". Een doelbewuste valsche voorstelling van zaken dus.

Men ging zelfs volgens onze plaatselijke „nieuwstijding" zoover, vervalschte proclamaties met Napoleon's onderteekening aan te plakken. Zooiets had zich te Mainz voorgedaan en de Keizer had zijn misnoegen te kennen gegeven, dat men zijn proclamatie „met zotheden" opgevuld had. „Dezelve (proclamatie) is gedagteekend uit Olmutz, alwaar de Keizer nooit geweest is en het verwonderlykste is dat zy by de Armée van Mainz aan de orde van den dag gesteld is geworden". Degene, die de auteur van deze valsche proclamatie was, zou naar alle gestrengheid der wetten gestraft worden. „Kan er eene grooter misdaad in eenen geciviliseerde staat zyn, dan misbruik te maaken van den naam van den Souverain?"

Aldus leefde de Utrechtsche burgerij dank zij de Utrechtsche Courant den slag van Austerlitz en al wat daarop volgde, mee.

W. G. v. R.

-
- 1) Uitgever was toen J. van der Schroeff Gzn; drukkers de Leeuw en Comp.
  - 2) In den beginne werd in de Utr. Courant afwisselend van den „slag bij Austerlitz" en den „veldslag bij Olmutz" gesproken.
  - 3) Lange soldaten-overjas; manteau à capuchon.
  - 4) Keizer van Rusland.